

ФИЛОСОФИЯТА НА
ИКОНОМИКАТА –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ

Пепа Бузова*

PHILOSOPHY OF ECONOMICS:
CHALLENGES AND PROSPECTS FOR
DEVELOPMENT

DOI: 10.54664/FIRM6689

Peпа Bouzova

Abstract: The paper provides a critical review of the main problems of the philosophy of economics. They are considered both challenges and prospects for development, because they determine different directions for the development of economics, which fit into the diversity of the paradigms in it. The specificity of the philosophical approach lies in the relation of the question under consideration to the relationship between being and consciousness, reality and knowledge. The presented typology of the problems of the philosophy of economics aims to delineate the theoretical limits and challenges before it, and to hint at the heuristic role of philosophy in this field which is very important for social development.

Keywords: philosophy of economics; challenges; development; typology of the problems.

1. За курсовете по философия в икономическите специалности

В тази статия ще се опитам да подложа на критичен анализ предметния обхват, структурата, методите, предизвикателствата

* **Пепа Бузова** – главен асистент, доктор в катедра „Философски науки“, Философски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: p.i.petkova@ts.uni-vt.bg

и перспективите за развитие на философията на икономиката като теоретична и академична дисциплина. Темата е пряко свързана с постиженията и перспективите на академичното преподаване на философия в университетите и най-вече в икономическите специалности. Покрай идеологизацията и на двете области от една предишна епоха, днес територията на това преподаване извън обсега на философските специалности за съжаление става все по-ограничена и от това страда подготовката на младите хора и широтата на техния светоглед.

Още от студентските си години бях убедена, че философските курсове пред икономисти трябва да бъдат ориентирани към теми и проблеми от тази област, а не да прехвърлят фрагментарно речникови знания по някаква относително нерелевантна част от историята на философията. Знанията могат да се свържат с компетентности само, ако са пряко отнесени към овладяването на професията и философията може да бъде ефективен инструмент за това. Философията на правото трябва да е най-близко до ума и сърцето на юристите, философията на икономиката – до икономистите, или поне на хората с интереси към тези области. Самите философи не могат да бъдат специалисти по всичко, нито да инициативата от представителите на частните науки в тяхната собствена област. Вярно е също, че „философиите на...“ не могат да се размножават до безкрайност, защото трябва да има реални проблеми, до които да се отнасят. А те са свързани с осмислянето на различни аспекти на отношението между битие и мислене, реалност и познание. Най-съществени приноси в областите на приложната философия правят именно изследователи с добро познаване на предмета, на същността на икономиката, на използваното и анализирано научно знание.

Философията, най-вече философията на социалните науки, и икономическата теория имат много общи неща, но може би най-важното от тях е амбицията да се надхвърлят границите на създаваните от тях обяснителни модели. И двете винаги са се опитвали да разширят максимално обхвата на своя предмет – философията като категориално познание за същността на света

като цяло, на човека и обществото като такива, като универсално учение за развитието на нещата и тяхната всеобща връзка, а икономическата теория – чрез свеждането на всичко до рационални решения, които хората вземат на основата на пресмятане на печалбите и загубите. Пол Хейн основателно отбелязва, че „икономическият начин на мислене действа разрушително“ по отношение на „традиционните начини, по които сме се научили да делим света“. Хората избират своите действия на базата на предимства, които очакват да получат и на очакванията им, при което се реализира един обективен механизъм на взаимно приспособяване. Това означава, че ако можем да разгледаме две бизнес организации като „продукт на конкуриращи се, но взаимно приспособени интереси“, същото може да се приложи и в сферата на политиката и управлението. (Хейн 1995: 19–21) Книгата му е ориентирана към гледната точка на субективно ориентираните подходи в икономиката, но това може да се отнесе и към тези с по-обективистка ориентация. Може би затова има основание Маркс и Мил да бъдат поставени сред бащите на икономическата наука.

Философията по стара традиция се представя като обща методология на природознанието и на хуманитарните и социалните науки. Методологията е знание, което се използва за получаването на друго знание. Философията като обща теория за света като цяло може да изпълнява тази функция. Моделите на икономическото познание също могат да играят подобна методологична роля в някои социални и хуманитарни науки. Приложенията на последните непрекъснато се разширяват – от политиката и правото, до комуникационните науки и теорията за обучението. Икономиката и бизнеса са в актуалния дневен ред в тях вече няколко столетия.

2. Етапи на развитие на философията на икономиката

Икономиката е най-тясно свързана с политиката и проблемите на философията в тяхното изследване кореспондират с тези на „политическата икономия“. Ако към така очертаните сходства

и обвързаности прибавим и дискусиите за същността и границите на политиката, нещата се усложняват още повече. Едно нейно стандартно определение я разглежда като „процес, при който хора с различни нужди и интереси, достигат до общо решение за действие (взаимодействие), с оглед на постигането на някаква цел или благо за тях“ (Тафков 1996: 8). Политиката е дейност, при която хората се споразумяват за съвместни действия с оглед постигането на някаква цел или налагането на определена обща воля като меродавна чрез съответни обществено признати механизми – избори или по авторитарен път. Това определение ни изправя пред проблема за границите на политическото в сравнение с икономиката, моралната сфера, правото. Става дума за поведение, ориентирано към печалби и ползи, но във всяка област решенията имат своя специфика.

Връзката между политика и икономика се разкрива и в термина „политическа икономия“, независимо от промените в неговите значения в течения на столетията от XVII до XX век. Тя се разглежда и като наука за управлението на националните ресурси, които да генерират богатства (Адам Смит), за средствата за производство, определящи хода на историческия процес (Карл Маркс), изследване на взаимоотношенията между икономика и политика или на решенията, които се отнасят до придобиване на определени блага. Ключът към обединяването на всички тези аспекти е нейното третиране като методология на икономическата наука, насочена към анализа на икономическото поведение и институции (Weingast, B., D. Wittman 2006: 3). Към тази интерпретация се присъединява и това изследване с уточнението, че спецификата на нейния подход, насочен към експлициране на инструменталната рационалност чрез механизма на изчислението на печалби и загуби, може да се разширява и към неинструментални действия, да обхваща социални и културни контексти.

В българските изследвания по темата могат да бъдат открити твърде малко обосновани и относително цялостни проучвания по темата. С просветителски патос чл.кор. проф. Васил Проданов поставя въпроса още в заглавието „Как възниква, как-

во представлява и защо е нужна философията на икономиката?“ (Проданов 2015: 9). Той я определя като „сравнително нова дисциплина“ с уговорката, че философската рефлексия върху икономическото знание съпътства цялото развитие на философията от Античността до 18-ти век, когато се появява като относително самостоятелна област на изследвания. Това развитие основателно е определено като втори етап и е свързано с развитието на класическата политическата икономия през XIX век. От Адам Смит, Дейвид Рикардо, Карл Маркс и Джон Стюарт Мил до Алфред Маршал, Джон М. Кейнс и Милтън Фридман се опитват да осмислят различни методологически проблеми на икономическото познание и да обхванат многообразната икономическа реалност. Икономическата наука се разглежда като една от „моралните науки“, заради нейния нормативен характер (Смит 1947; Mill 2008), а главният проблем, който се опитват да разрешат нейните класически автори е за съчетаването между индивидуалния егоистичен избор на пазара и съгласуването на интересите в социален аспект.

Третият етап е свързан с подчиняването на икономическата теория и методологичните анализи върху нея на модерния натурализъм, който прониква чрез математическата теория на решенията, различни формални модели от статистиката и информационните науки. Доминира амбицията за превръщане на анализа на икономическото поведение в точна наука чрез математически модели и изчистване на всякакви идеологически предпоставки и социални аспекти.

Четвъртият етап се развива от 80-те години на XX век до днес. През него икономическата наука придобива развита сложна структура от множество дисциплини. Завръща се интереса към нейните методологични и философски проблеми, което довежда до философията на икономикса на Запад и философията на стопанството в Русия. (Проданов 2015: 9) Появяват се интересни книги и антологии с постижения в тази област (Hausman 2008).

3. Преглед на проблемите на философията на икономиката

В тази част ще се опитам да направя преглед на основните проблеми на философията на икономиката. Те се разглеждат едновременно като предизвикателства и перспективи за развитие, защото определят различни посоки за развитие на икономическата наука, които се вписват в многообразието от разработените в нея парадигми. Спецификата на философския подход е в отнасянето на разглеждания въпрос към отношението между битие и съзнание, реалност и познание. Това има своето значение и тук, защото поставените проблеми зависят от позицията по това отношение.

Първата група са свързани с очертаване **универсума на дискурса**. Няма съгласие между представителите на различните школи и направления за обхвата и спецификата на икономическата наука. За Дж. Ст. Мил политическата икономия се интересува от обществените явления, които са следствие от човешката потребност за забогатяване като се абстрахира от останалите потребности, емоции или мотиви (Mill 2008). Различен е подходът на британския икономист Лайнъл Робинс, който свързва предмета с човешките действия в контекста на отношението между определени цели и достъпните ограничени средства, които могат да имат алтернативни приложения. (Robins 2008) За У. Ст. Джевънс в духа на утилитаризма консумативният избор на пазара служи за максимизация на щастието на индивида, а политическата икономия е наука за това как да се максимизира това щастие (Jevons 1888). Институционалистите и историческите школи тръгват от подобие на социологията и историята и обръщат внимание на взаимните релации между институциите. Предметът на икономическата наука е значително по-широк и обхваща социални и културни аспекти, дори социологията и икономиката могат да се разглеждат като една наука върху емпирични основи (Veblen 2008). Поведенческата икономика смята, че икономическата теория следва да се занимава с решенията, основани на биологични и психологични фактори. Адам Смит, Карл Маркс и Дж. Ст. Мил

поставят сред ключовите проблеми на икономическата теория с философско значение проблемите за отношението между държавата и пазара и може ли тя да влияе на неговото развитие, както и проблема за стойността и факторите, които я формират (Marx 2008; Mill 2008).

Това изброяване може да стане достатъчно дълго, защото съвременната икономическа наука е полипарадигмална – в нея се конкурират множество парадигми, които се различават не само в подхода и поставянето, но и в методите и начините за решаването на проблемите.

Онтологичните въпроси се отнасят до същностите, които са предмет на изследване в икономическата наука, тяхното обективно съществуване и взаимни отношения. Не изглежда да има съгласие между теоретиците кое може да бъде предмет на икономическата наука – обикновено се имат предвид парите, търсенето и предлагането, цените, инфлацията, предприемачеството, пазара като цяло. При това в дискусиите най-често не се поставя под съмнение тяхното съществуване. Изключение в това отношение правят причинните отношения в икономиката и съществуването на икономически закони. Има достатъчно аргументи в подкрепа на тезата на В. Проданов, че разсъжденията върху икономиката на А. Смит с метафората за „невидимата ръка“ на пазара, както и Д. Хюм, извел на преден план резултатите от непреднамерените действия на хората, залагат фундаментални насоки в развитието на тази наука, които намират отражение в Хегеловата философия на историята и Марксовата материалистическа философия (Проданов 2015: 14–15). Обособяването на пазара и пазарните отношения се превръщат в обективната онтологическа основа на икономическата наука. В Хегеловата философия на историята непреднамерените резултати от действията на хората се съотнасят с развитието на абсолютния дух.

В стремежа си да обоснове водещата роля на икономическите и материални фактори в развитието на обществото, в „Към критика на политическата икономия“ Маркс (1818–1883 г.) обобщава, че „начинът на производство на материалния живот

обуславя процеса на социалния, политическия и духовния живот изобщо. Не съзнанието на хората определя тяхното битие, напротив, тяхното обществено битие определя съзнанието им.“ (Антология 1981: 333) Икономическият детерминизъм обаче не е пряк, защото се отчита и обратното въздействие на духовните фактори, макар и в по-ограничен мащаб. Несъобразяването обаче със силата на това обратно въздействие е една от слабостите, за които марксизма е критикуван многократно. То поражда реакция и в теориите за вземането на рационални решения, в които автори като М. Олсън се опитват да покажат, че понякога решенията на групите по интереси в една обособена общност могат да се различават и да противоречат на колективните решения (Olson 2002).

Изводите на марксизма се опират на прилагането на Хегеловия диалектически метод към обществената действителност. В знаменитите „Тезиси за Фойербах“ през 1845 г. Маркс пише следното: „материалистическото учение – че хората са продукти на обстоятелствата и на възпитанието и че следователно изменените хора са продукти на други обстоятелства и изменено възпитание – забравя, че именно хората променят обстоятелствата и че трябва да се възпитава и самият възпитател... Съвпадението на промяната на обстоятелствата и на човешката дейност може да бъде разгледано и рационално разбрано като революционна практика“ (Антология 1981: 269). Главната разлика на марксизма от предходните учения е въвеждането на изискването за промяна, на една специфична диалектика на бъдещето (Андонов 1988). Маркс вярва, че мисленето за реалността и самата реалност съвпадат, когато ние участваме в действителното преобразуване на съществуващото. Познанието доказва своята истинност, когато осъществяваме практическото преобразуване на обекта на мислене, при което се съгласуват процесът на мислене и развитието на самия обект.

Карл Попър оспорва в „Нищетата на историцизма“ възможността да се предсказва историята на основата на обективни икономически закони (Попър 2000). Фридрих Август фон Хайек

подлага на радикална критика рационалисткия конструктивизъм и надеждата, че икономическата дейност може да се планира на основата на обективни икономически закономерности. Основно допускане в тази традиция е твърдението, че разумът „изхождайки единствено от самия себе си“ може да „създаде нов свят, нов морал, ново право и даже нов очистен език“. Този рационалистки конструктивизъм е послужил като отправна точка за неадекватното разглеждане на възникването и действителната същност на такива човешки институти като пазара, парите, търговията, от което са произтекли следващи морални и политически атаки срещу тях. (Хайек 1992: 86–87) Такива системи обаче не се подчиняват на рационални закономерности и затова не могат да бъдат подложени на изменение по волята на хората. Подобни организирани структури имат трансцендентно съществуване. Пазарната координация на индивидуалната дейност се стимулира единствено от конкуренцията и не планирането, а именно „тя е единственият метод, чрез който нашите действия могат да се приспособяват едно към друго, без да се прибегва до принудителна или произволна намеса на властта“ (Хайек 2004: 48).

Третата група проблеми са семантическите, отнасящи се до значението на понятията. Неопозитивистите редуцират задачите на философията до изясняване на значенията. Добре разкритите значения на понятията водят до яснота на твърденията, както и до нови онтологични твърдения. Определени събития на пазара може да бъдат тълкувани като независими събития, които могат да бъдат причина за други събития или да бъдат описвани като определена мяра с помощта на операционни дефиниции. Типичен пример за това е инфлацията. В определени твърдения, описвани с т.нар. крива на Филипс, тя може да се разглежда като причина за стопански ръст или спадане на безработицата. В друга визия тя е само мяра за ръста на цените, установена на базата на определени конвенции (Gorazda 2014: 23).

На следващо място могат да бъдат поставени епистемологичните въпроси, които се отнасят до начините за познание на икономическите същности, до границите на това познание и до

тяхното обяснение. Тези проблеми са свързани с методологични такива и са в основата на спора между различни икономически школи. Накратко ще представим някои типични проблеми и решения в тази група.

Отхвърлянето на перспективата за прогнозиране и планиране в икономическата дейност при Хайек е се допълва от една негативна концепция за възможностите на човешкото познание. То е несвършено и фрагментарно, знанието е разпръснато между индивидите като никой от тях не е в състояние да обхване цялата информация за функциониране на обществото. Това знание може да има само практически характер и се акумулира „благодарение на особени процедури на комбиниране на разнородна и откъсната информация“. (Хайек 1992: 140) Хайек обявява, че „доколкото е малко вероятно човешкият ум някога да е способен напълно да обясни самия себе си, дотолкова е малко вероятно той да се окаже способен да обясни или да предскаже резултатите от взаимодействието на огромно количество умове“ (Хайек 1992: 138). Успехът на начинания като планирането се разглежда като епистемологически невъзможен. Но покрай него се хвърля съмнение върху моделирането на мисловната дейност и създаването на мислещи машини, върху постиженията на психологията и редица други. За успеха на всички тези проекти е нужен свръхмощен интелект, с който никой не разполага. Агностицизмът на Хайек е допълнен с един старомоден номинализъм, за който не съществуват общи ценности и интереси.

Вече посочих връзката на епистемологичните с методологични проблеми. Без да излизаме от почти затворения кръг на мисловните упражнения на неолибералните класици ще се обърнем към Милтън Фридман – един типично методологически ориентиран мислител. В методологичен план американският икономист развива подход към политическата икономия, който се опира на основните принципи на философията на науката на Карл Попър и на отхвърлянето на предложеното от Дж. М. Кейнс разделение на позитивна и нормативна икономическа теория (Friedman 2008). Всяка теория или хипотеза трябва да насочва

към факти, които трябва да се появят като следствие на определени импликации на теорията. Фактите трябва да имат такъв характер, че да могат да бъдат съпоставени с действителността, с емпиричния опит. Теориите трябва да се оценяват според тяхната предсказваща сила, а не с оглед адекватност или истинност на техните твърдения (Friedman 2008: 148–149). Икономическата теория трябва да бъде позитивна, т.е. да се занимава с определени закономерности на пазара, които могат да бъдат формулирани в теория и проверени емпирично. Тя не трябва да се занимава с оценка на икономическото поведение, нито с препоръки как да се постъпва или с морални оценки. Всяка научна икономическа теория се опира на език, чрез който е формулирана и на съвкупност от съществени хипотези. Ако се ограничим до езика, който е конвенционален елемент, стигаме до дедуктивния априорен метод на Мил, но той е извън полезрението на Фридман. Съществен елемент са хипотезите, по отношение на които може да се оцени предсказващата сила на теорията. (Friedman 2008: 149)

Фридман може да бъде определен като новатор от методологично гледище, заради поставеното от него искане хипотезите на икономическата теория да се проверяват в опита. Това не може да стане чрез контролирани експерименти, както в природните науки. Не може да стане и по дедуктивен път, защото икономическата теория не е структура от тавтологии, щом е „способна да предскаже, не просто да опише последиците от поведението“. Единствено чрез позоваване на опита е възможно предсказване. Добър пример е съответствието между увеличаването на цените и на количеството на парите в обръщение като свидетелство за повишаване на инфлацията. (Friedman 2008: 151) Ако теорията е приела определени абстрактни допускания, те могат да бъдат критикувани само чрез неуспешните предсказания. Така, ако се опира на концепцията за „икономическия човек“, за която е известно, че е нереалистична, тя може да бъде оспорвана само затова, че изведените от това допускане предсказания се разминават с реалността (Friedman 2008: 158). Числото хипотези, които обясняват дадено явление може да бъде безкрайно и трябва да

се избере онази от тях, която отговаря на критерии за простота и плодотворност. (Friedman 2008:165-166) Готовността на Фридман да допусне подобна схема е свидетелство за натуралистки подход към икономиката, който се опира на идеята за нейното подобие например с теоретичната физика (Gorazda, 2014: 286).

Фридман неоснователно допуска, че емпиричните следствия не могат да имат същите проблеми с адекватно описание на реалността, както това се отнася за теоретичните предпоставки. Въпреки критиките към неговия подход, той е значим с това, че придава легитимност на всички опити да се покажат проблеми на теорията при нейното съпоставяне с пазарната реалност. А това в най-голяма степен се отнася до неолиберализма и днешния корпоративен капитализъм.

Идеите на Фридман са подложени на критика от едни по-дълбок и модерен мислител като Даниел Хаусман. Хаусман е последовател на класическата британска традиция, но за анализа в този труд е интересен преди всичко със своите методологични идеи. Не е типичен реалист, защото смята, че икономическата теория трябва да изучава определени явления, а не икономически закони, но е застъпник на причинно-следствения анализ, което го свързва с реализма. Икономическата теория говори за закономерности, които са неточни, включва още дефиниции и условия за тяхната приложимост. Обяснението на явленията чрез формулиране на закономерности, няма да бъде адекватно, ако последните имат недетерминиран характер. Установяването на причинни връзки предполага възможност в логиката на условията – за да твърдим, че има причинна връзка между X и Y , можем да променим стойността на X и да наблюдаваме съответните изменения на Y .

Той подлага на критика инструменталистките идеи на Фридман, но е под влияние на Виенския неопозитивизъм и на постпозитивистки автори като Томас Кун и Имре Лакатош. Методологията се разглежда като нормативна дисциплина. Хаусман формулира няколко ключови методологични проблеми: позитивна или нормативна икономическа теория, основания или причи-

ни в интерпретацията на действията, разлики между обществените науки (политическата икономия) и природните науки, методите на абстракцията, идеализацията и условието *ceteris paribus* (лат. при равни други условия), причинността в икономиката и иконометрията, структура и стратегия на икономическата теория. За разграничението на позитивна и нормативна икономическа теория е скептичен, привърженик е на причинно-следствения подход в разглеждането на икономическото поведение. Хаусман следва Мил в разграничението на обществените и природните науки. Вярва, че икономическата наука може да има свои изследователски методи и специфично разбиране за законите, но що се отнася до принципите и целите не се различава от природознанието. (Hausman 2009)

Може да се отчете като положително, че Хаусман не свежда философията на икономиката само до методологичните въпроси. В нея се включват теорията за рационалния избор, етиката като нормативна социално-политическа дисциплина и основа за оценка на икономическите резултати и процеси, онтологията на икономическите явления и възможността да се натрупва познание за тях. В англоезичната икономическа теория заслужено е признат за класик. (Gorazda 2014: 258)

Аксиологическите проблеми се отнасят до ценностите и до разбирането за това как те влияят на нашите икономически твърдения. Основно значение има проблемът дали икономиката е морална наука и какво значение имат в нея нормативните съждения. Силното обвързване на икономиката с аксиологията се проявява на всеки етап на развитието на тази наука: от определянето на областта и предмета на изследване, през установяването на значението на определени термини (напр. защо стопанският растеж би могъл да бъде желано състояние?) като се завърши с епистемологично-методологичните проблеми (напр. елиминацията на определени априорни методи като приета практика). От нормативния характер на икономическата наука се очаква обяснение за координирането на действията на хората на пазара. То може да опира до алтруизъм, низша форма на социално взаимом-

действие – съгласуване или до някакъв тип моделиране чрез правила. Класикът Кейнс защитава разграничението на позитивна и нормативна икономическа теория: първата описва само икономическите феномени и отношенията между тях, а втората отговаря на ценностни въпроси. Заедно с това, той говори за изкуството на икономиката, което трябва да ни насочи как да достигнем заложените цели на основата на обективни икономически закони (Кейнс 2016). В историята на икономическите идеи се ширят натуралистични проекти, насочени към очистване на икономическата теория от аксиологични предпоставки или следствия. Сред икономистите няма съгласие за оценката на изключително значими явления от последните десетилетия като глобализацията и Вашингтонския консенсус дали носи по-голяма полза или засилва противоречията в световното стопанство, както и дали дерегулацията на финансовите пазари е причина за кризата от 2008 г.

И не на последно място в нашата типология на проблемите ще поставим социологично-философските такива. Това са въпроси за контекстите на откритие и на обосноваване: защо определени школи в икономическата теория доминират, а други залязват, без това да зависи особено от техните емпирични последици. Колкото и да виждаме, например, че неолибералните реформи в икономиката се провалят и водят до засилване на социалните диспропорции, продължават да ни се налагат от Запада сякаш по силата на някакъв задкулисен консенсус. От друга страна, марксизмът като че ли обяснява много от проблемите на съвременния капитализъм, но крахът на социализма поставя под съмнение и това класическо учение. Социологически характер има и въпросът доколко стопанско-историческите контексти могат да окажат въздействие на теоретичните икономически възгледи. Могат ли икономическите кризи да доведат до напредък на икономиката или икономическата теория?

Социално-философски и морално-нормативни въпроси възникват и във връзка с подходите към управлението на човешките ресурси в икономиката (Димитрова 2021).

Има добри основания да се помисли за включване и на въпросите на бизнес етиката и етиката на стопанското управление като елементи на приложната философия на икономиката. Това е област, която преживява изключително динамичен напредък в наши дни и оказва сериозно въздействие върху обществото и бизнеса.

Представената типология на проблемите на философията на икономиката има значението да очертае теоретичните граници и предизвикателствата пред нея, да загатне за евристичната роля на философията в тази толкова важна област за общественото развитие.

Всичко казано тук може да послужи за подкрепа на извода, че философията на икономиката се нуждае от цялостни теоретични разглеждания, от учебници, насочени към студентите по икономически и управленски науки. Тя може да спомогне за разширяване на техния кръгзор и за по-дълбоко вникване в теоретичните и практическите проблеми на икономическата наука.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Андонов, А. (1988). *Диалектичното мислене: новаторство и творчество*. София: „Партиздат“.

Антология (1981). Антология по история на марксистката философия. София: „Наука и изкуство“.

Димитрова, Т. (2021). Подобряване на работната среда чрез управление на човешките отношения (Improving the work environment by managing human relationships). *Международный научный журнал „Научные горизонты“*, 10(50), с. 28–41, ISSN 2587-618X.

Кейнс, Дж. М. (2016). *Обща теория на заетостта, лихвата и парите*. София: Изток-Запад.

Попър, К. (2000). *Нищетата на историцизма*, София: Рива.

Проданов, В. (2015). Как възниква, какво представлява и защо е нужна философията на икономиката? – В: *Годишник на УНСС*. София: Издателство на УНСС, с. 9–48. <http://unwe-yearbook.org/en/journalissues/article/8521> (3.08.2023).

Смит, А. (1947). „Изследване върху естеството и причините за богатството на народите“. – В: Кене, Смит, Рикардо. Избрани страници. София: Народна култура, с. 55–213.

Тафков, Д. (1996). Философия на политиката. Ч. 1: Метаморфозите на властта. София: Лик.

Хайек, Фр. А. (1992). Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. Москва: Новости.

Хайек, Фр. А. (2004). Пътят към робството. София: Мак.

Хейн, П. (1995). Икономическият начин на мислене. София: Тилиа.

Friedman, M. (2008). The methodology of positive economics. – In: Hausman, D. M. (Ed.). *The philosophy of economics: An anthology* (pp. 145–178). Cambridge: Cambridge University Press.

Gorazda, M. (2014). *Filozofia ekonomii*. Krakow: Copernicium Center.

Hausman, D. M. (Ed.) (2008). *The philosophy of economics: An anthology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hausman, D. M. (2009). Laws, causation and economic methodology. – In: Kincaid, H., & Ross, D. (Eds.). *The Oxford handbook of philosophy of economics* (pp. 35–54). Oxford: Oxford University Press.

Jevons, W. S. (1888). *The theory of political economy* (3rd ed.). London: Macmillan and Co. and New York. https://oil-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/625/0237_BK.pdf (достъп 05.08.2023).

Marx, K. (2008). Selected texts on economics, history and social science. – In: Hausman, D. M. (Ed.). *The philosophy of economics: An anthology*. (pp. 108–129). Cambridge: Cambridge University Press.

Mill, J. S. (2008). On the definition and method of political economy. – In: Hausman, D. M. (Ed.). *The philosophy of economics: An anthology*. (pp. 41–58). Cambridge: Cambridge University Press.

Olson, M. (2002). *Logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Harvard Economic Studies, Harvard University Press.

Robins, L. (2008). The nature and significance of economic science. – In: Hausman, D. M. (Ed.). *The philosophy of economics: An anthology* (pp. 73–100). Cambridge: Cambridge University Press.

Veblen, T. (2008). The limitation of marginal utility. – In: Hausman, D. M. (Ed.). *The philosophy of economics: An anthology* (pp. 129–142). Cambridge: Cambridge University Press.

Weingast, B. R., & Wittman, D. A. (2006). The reach of political economy. – In: Weingast, B. R., & Wittman, D. A. (Eds.). *The Oxford handbook of political economy* (pp. 3–29). Oxford: Oxford University Press.